

KOCOURKOVSKÁ FIKCE V ČESKÉM PROSTŘEDÍ

Pavel Krejčí

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česko

Ve frazeologii různých jazyků se v hojné míře uplatňují komponenty odkazující ve své lexikální funkci na svět nadpřirozena. Svět nadpřirozena je spojen především s výskytem nejrůznějších mytologických či náboženských motivů (prostředí, bytostí, předmětů, vlastností, okolností, dějů, stavů atd.). Existuje však ještě jeden svět, který bychom mohli chápat jako nikoliv přirozený, běžný, obvyklý nebo očekávaný (standardní, chcete-li) – svět zobrazující nejrůznější anomálie (v širokém smyslu tohoto slova), svět ne-obvyklý, ne-standardní. Takový svět má rovněž svá prostředí, bytosti, předměty, vlastnosti, okolnosti, děje, stavy apod. V uměleckém zpracování bývá předmětem alegorií. Do této kategorie spadá i tzv. kocourkovská fikce. Ta je spojená s prostředím – reálně neexistující lokalitou (místem, nikoliv městem – jak zdůrazňuje P. Chocholoušek – viz dále), která se v českém prostředí nazývá *KOCOURKOV*. Název spadá do oblasti vlastních jmen, konkrétně toponym, v rámci toponym se řadí k pojmenování sídel, tedy oikonymům. Jelikož však sídla s tímto názvem reálně neexistují, můžeme tu směle použít termínu kvazioikonyma či pseudooikonyma. Miloslava Knappová dává *Kocourkov* za příklad tzv. mluvících vlastních jmen (spolu s antroponymem *Masorád* – viz Knappová 2017).

Definice v českých výkladových slovnících vydaných po roce 1945 vhodně reprezentuje *Slovník spisovného jazyka českého*: „Smyslená obec se směšně podivínskými n. zaostalými, šosáckými, hloupými obyvateli; hanl. označení pro takové místo n. prostředí: *kulturní Kocourkov* zaostalé prostředí“ (SSJČ II 1989: 344). Ve starším *Příručním slovníku jazyka českého* je *Kocourkov* definován jako „Smyslené jméno obce s hloupými, zaostalými obyvateli, symbol malicherného šosáctví jako u starověkých Řeků Abdera“ (PSJČ online). Nejstarší záznam na katalogizačním lístku pochází z roku 1830 z *Časopisu Společnosti vlastenského museum w Čechách* (předchůdce *Časopisu českého Museum*), další uvádí např. verše ze *Slávy dcery* J. Kollára (1832):

Sonet 602

*Zahleděla jsem se na lomozy
a křik těchto kluků v peklisku,
vtom pak užřím právě nablízku,
že sem došli z Kocourkova vozy;*

*přivezli je černosersté kozy
a tak utíkali po písku,
že snad polovic v tom nátisku
vpravo, vlevo přišlo na výhozy;*

*I ti, kteří došli a chtěli
zmařiti zdejší Slováky,
cholera zde dostali a mřeli;*

*proto ihned Rarach nezahálel,
ale, po tuctech brav na háky,
v bahnotoký Acheron je válel.*

Nahlédneme-li do slovníků z 19. století a starších, Kottův *Česko-německý slovník* obsahuje heslo *Kocourkov* bez popisu, ale s příkladem „*To se stalo v Kocourkově*. Dle Ros.: Kocourov“, jako německý ekvivalent uvádí substantivum *Krähwinkel* a heslo doplňuje o příklad na adjektivizaci *Kocourkovský kousek* (Kott 1878: 716). Ještě starší *Česko-německý slovník* Jungmannův sice toponymické heslo neobsahuje, ale narazíme v něm na adjektivum *kocaurowský* s popisem „z *Kocaurowa* (wymyšleného mjsta)“, nejistým německým ekvivalentem „*katzenheimer* ?“ a explikací „*Kocaurowský saud. Ros.*“ (Jungmann 1836: 92). Jako zdroj je tu opět uveden Václav Jan Rosa (1630/31 – 1689). Z obou česko-německých slovníků tedy vyplývá, že předobrazem pozdějších *Kocourkovů* a pravděpodobně i slovenského *Chalupkova Kocúrkova* (resp. opět *Kocourkova* vzhledem k tomu, že příslušnou hru napsal J. Chalupka nejprve česky) je Rosův *Kocourov*. Nedokončený *Thesaurus linguae Bohemicae* V. J. Rosy však takový výraz neobsahuje, uvádí opět jen adjektivum *kocaurowský* s explikací „*kocaurowský saud etc.*“ (Rosa 2006). Bezprostřední inspirací pro charaktery postav českého *Kocour(k)ova* bude pravděpodobně německá kniha *Das Lalenbuch* (nejstarší známý výtisk je z roku 1597) o obyvatelích fiktivního městečka *Laleburg* vydaná o rok později jako *Die Schiltbürger* (*Schildbürger*), tj. o občanech městečka *Schilda*. Jednou z předloh, z nichž neznámý autor (pravděpodobně Friedrich von Schönberg) čerpal, byla nepochybně kniha německého autora humoristické literatury 16. století Michaela Lindenera *Katzipori* (1558), tj. šprýmaři.¹ Od *Katzipori* už je velmi blízko k německému *die Katze* „kočka“ a zde můžeme nejspíše hledat i přímou souvislost s českým *Kocour(k)ovem*.

---

¹ Možné výklady původu výrazu *Katzipori* shrnul R. Schultz (2018: 87 – 89) – kromě aluze na italský výraz *cazzo* (vulg. „penis“) je možná souvislost s něm. *katzenporen* „vzpřímit se, vztyčit se“ (aluze na vzpřímený kočičí ocas), čili pokud bychom chtěli u českého překladu zachovat uvedené anatomické narážky, pak bychom spíše než „šprýmaře“ museli zvolit označení „ti, co provádějí ptákoviny, chujoviny“.

Kvazioikonymum *Kocourkov* se vyskytuje jako komponent rovněž ve dvou českých frazémích zachycených *Slovníkem české frazeologie a idiomatiky*: prvním je frazeologizované přirovnání *je to <tu> jako v Kocourkově* „je to všestranně zmatené, směšně si vzájemně odporující, nelogické (často:) a bez nějakého cíle, smyslu; vše se zde provádí samolibě, nesmyslně zvráceným, nemožným a směšným způsobem“ (SČFI-P 2009: 159 – 160), propoziční frazém *To je <hotovej/úplnej> Kocourkov* je vysvětlen obdobně (SČFI-VV 2009: 377). Jak je patrné z popisu, frazémy s komponentem *Kocourkov* evokují především různé formy zmatku, který je navíc hodnocen jako směšný. Heslo *Kocourkov* obsahují též *Lidová rčení* J. Zaorálka a doplňují je přirovnáním *je tu jako v Kocourkově* s podobným vysvětlením (Zaorálek 2009: 464). Původ frazémů s komponentem *Kocourkov* je literární a SČFI jej vysvětluje takto: „*Kocourkov* je název smyšleného pohádkového města, ve kterém se všechno dělá hloupě, nerozumně, popř. směšně. Jako pojem (odpovídající svému starořeckému prototypu městu Abdéře) se u nás rozšířil za obrození v satíře J. J. Langer a P. Chocholouška“ (SČFI-P 2009: tamtéž).

Autorem satirického prozaického textu *Den v Kocourkově*, který motivoval vznik výše analyzovaných frazémů, je Josef Jaroslav Langer (1806 – 1846). Svoji satiru publikoval v prvním a třetím svazku *Časopisu českého Museum* v roce 1832. Jeho tvorbu zpracovala ve své bakalářské práci Petra Koláčková a shrnuje ji těmito slovy: „Satirická kritika poněmčené společnosti vyznávající rezignaci namísto činu, satira politické situace, kritika ženského chování i parodování literární situace mířily přesně na cíl nejpalcivějších problémů Langrovy doby“ (Koláčková 2008: 59).

Z 19. století pochází však ještě jedno dílo, jehož děj inspiroval sledované frazémy: *Kocourkov, čili Pamětnosti převelikého města Kocourkova a obyvatelů jeho* (1847), jehož autorem je Prokop Chocholoušek (1819 – 1864). Charakter tohoto díla je rovněž satirický, ale na rozdíl od Langerovy prózy nebo Chalupkova dramatu obsahuje i výrazné prvky chaosu, zmatku, hlouposti, naivity až bláznovství. Tyto prvky jsou v Chocholouškově próze zcela záměrné, což dokazuje i úvodní vysvětlení, v němž autor mj. říká, že *Kocourkov* „jest ono místo, kde rozum se v bláto šlape a nesmyslu vítězné brány se staví; (...) Ó žel! jaké převrácenosti se v *Kocourkově* dějí! – Víš nyní, laskavý čtenáři, co *Kocourkov* jest? Víš nyní, kde leží? – Ohlédni se vůkol sebe – hle! cnost se blátem plíží a nepravost se čtyrmi veze. *Kocourkov* – aj! zvrácený to svět!“ (Chocholoušek 1847: IV–VI)².

---

² Do souladu s pravidly současného českého pravopisu upravil P. K.

Kombinaci dvou kvazioikonym (*Kocourkov* a *Zlámaná Lhota*) použil spisovatel Adolf Wenig (1874 – 1940) pro svou pohádkovou knihu *Zlámaná Lhota* s podtitulem *Z kroniky zapadlé vsi nedaleko Kocourkova* (1923). Další jeho pohádková kniha nese název *Kocourkov* s podtitulem *Z historie staroslavného města* (1926). Po druhé světové válce tento námět zpracoval též spisovatel a ilustrátor Ondřej Sekora (1899 – 1967) ve svém humorném vyprávění *Kronika města Kocourkova* (1947), které se dočkalo i audioverze pod názvem *Veselé příběhy města Kocourkova* (Supraphon 1982, namluvil František Filipovský). O dekádu později vyšla kniha s prostým názvem *Kocourkov* (1959), jejímiž autory jsou Josef Hiršal (1920 – 2003) a Jiří Kolář (1914 – 2002). Na základě jejich literární předlohy vznikla později pohádková féerie s písničkami *Kocourkov* (1992, scénář Josef Hiršal, režie Karel Smyczek). Prvním filmem s kocourkovskou tematikou v Československu vůbec však byla komedie *U nás v Kocourkově* (1934, námět Karel Poláček, scénář Jaroslav Mottl, Miroslav Cikán a Václav Wasserman, režie Miroslav Cikán) v hlavní roli s Janem Werichem. Ta je ovšem variací na Gogolova *Revizora*.

V nejnovější době byla kocourkovská tematika využita v Česku spisovatelem a kreslířem Oldřichem Dudkem (*1946) v knize *Český Kocourkov* s podtitulem *Malé ohlédnutí před velkým skokem vpřed* (2010). Vydavatel první knihy ji charakterizuje takto: „Publikace od známého spisovatele, scénáristy a kreslíře obsahuje humoristicky laděné smyšlené příběhy, které jsou zaměřeny na oblast současné české politiky a společnosti. Z těchto příběhů je možné vyčíst autorův velice kritický stav k nynější politické reprezentaci. Součástí textu jsou i kreslené vtípy“ (viz Databáze knih).

LITERATURA

DATABÁZE KNIH. [online]: <https://www.databazeknih.cz/knihy/cesky-kocourkov-43843>

CHOCHOLOUŠEK P.: *Kocourkov, čili Pamětnosti přewelikého města Kocourkova a obywatelů geho. Swazek I.* Praha: Tisk a sklad Jar. Pospíšila, 1847: IV – VI.

JUNGMANN, J.: *Slovník česko-německý. Díl II. K – O.* Praha: Knjžecj arcibiskupská knihtiskárna, 1836. [online]: <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/slovniky/digitalni-kopie-detail/JgSlov02/>

KNAPPOVÁ, M.: Onymická funkce. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.). [online].

2017: https://www.czechency.org/slovník/ONYMICKÁ_FUNKCE

KOLÁČKOVÁ, P.: *Satira v díle Josefa Jaroslava Langera*. Bakalářská práce. Vedoucí práce Mgr. Zuzana Urválková, Ph.D. Brno: FF MU, 2008.

- KOTT, F. Š.: *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl první. A – M.* Praha: Tiskem a nákladem knihtiskárny Josefa Koláře, 1878. [online]:
<https://archive.org/details/eskonmeckslovnk02kottgoog/page/n4>
- LINDENER, M.: *Katzipori.* Augsburg, 1558.
- PALACKÝ, F.: *Radhost: sbírka spisůw drobných z oboru řeči a literatury české, krásowědy, historie a politiky. Díl prwní: spisy z oboru řeči a literatury české a krásowědy.* Praha: Nákladem Bedřicha Tempského, 1871. [online]:
<https://archive.org/details/radhostsbrkaspi02palagoog/page/n159?q=Kocaurow>
- Příruční slovník jazyka českého (1935 – 1957).* Red. O. Hujer, E. Smetánka, M. Weingart, B. Havránek, V. Šmilauer, A. Získal. [online]: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/> [PSJČ]
- ROSA, V. J.: *Thesaurus linguae Bohemicae.* Praha: Knihovna Národního muzea, 2006 – 2019 [1689]. [online]: https://bara.ujc.cas.cz/slovniky/rosa/rosa_uvod.html
- SCHÖNBERG, F. von (?): *Das Lalenbuch. Wunderseltsame, abenteuerliche, unerhörte und bisher unbeschriebene Geschichten und Taten der Lalen zu Laleburg.* Strassburg, 1597.
- SCHULTZ, R. F.: Michael Lindeners „Rastbüchlein“ und „Katzipori“. In: *Die Wahrnehmung des Neuen in der Literatur des 16. Jahrhunderts. Novitätsdiskurse bei François Rabelais, Johann Fischart, Michael Lindener und im „Finckenritter“.* Bielefeld: Lettre, 2018: 85 – 112.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přirovnání.* Hl. red. F. Čermák, J. Hronek, J. Machač. 2. vyd. Praha: Leda, 2009. [SČFI-P]
- Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné.* Hl. red. F. Čermák. Praha: Leda, 2009. [SČFI-VV]
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost.* Hl. red. J. Filipec, F. Daneš, J. Machač, V. Mejstřík. 2., oprav. a dop. vyd. Praha: Academia, 2000.
- Slovník spisovného jazyka českého II (h – l).* Hl. red. B. Havránek. 2. vyd. Praha: Academia, 1989. [SSJČ]
- ZAORÁLEK, J.: *Lidová rčení.* 5. vyd. Praha: Nakl. Levné knihy, 2009.

“Kocourkov” fiction in Czech context

The paper deals with the Czech quasitonym “Kocourkov”, which not only occurs in Czech phraseology, but also works as a specific allegory. “Kocourkov” is a fictional locality characterized by a specific structure of its population. In the paper we map its occurrence in Czech literature and film and we also tried to reveal the motivation for naming fictitious localities with these quasitonyms.